

Pentru o poetică a imaginarului (II). *Bucătăria și bucatele* basmului fantastic românesc

Costel CIOANĂ

Academia Română, Muzeul de Artă Veche Apuseană

Abstract: Since *cuisine* is a vehicle for the core values of any society, the true foundation of identity and alterity, it is not surprising to find it in many Romanian fantastic tales. In the present paper we focus on some of the most representative elements of traditional cuisine in our tales and discuss the relationship between their textual *representations* or *manifestations* and their *social, ideological, and cultural* contexts in order to identify possible *frameworks* / or *schemes* in which they are placed and determine to what extent one can speak of *adaptations to new gastronomic socio-cultural realities*. It appears that the gastronomic praxis in our Romanian fantastic tales points to significant ethnological features.

Keywords: *traditional cuisine, frameworks, Romanian fantastic tale, gastronomic socio-cultural realities.*

Premise de istorie socială asupra bucătăriei și bucatelor din basmul fantastic românesc

Important act socio-cultural care asociază, clasifică și/sau analizează diferite aspecte (proceduri de selecție, de conservare, de preparare a hranei), comportamente, reprezentări și mituri, *alimentația* a reprezentat, pentru antropologie cel puțin, o importantă zonă de cercetare. Dincolo de distincțiile terminologice¹, toată literatura de specialitate dedicată alimentației² a încercat să surprindă nu doar condițiile istorice și economice, cât mai ales valorile sociale și culturale cu care a

¹ *Alimentație sau nutriție? Cultural/simbolic sau biologic?* Pentru adâncirea acestei problematice, a se vedea articolul dedicat *Alimentației* din Bonte, Pierre, Izard, Michel (ed.), *Dicționar de etnologie și antropologie* (Trad. de Smaranda Vultur, R. Răutu – coordonatori), Ed. Polirom, Iași, 2007, p. 714-715.

² Dintre cele mai importante, prin greutatea demersurilor științifice, trebuie să amintesc pe cele semnate sau coordonate de Chang, Kwang Chih (ed.), *Food in Chinese Culture. Anthropological and Historical Perspectives*, Yale University Press, London, 1977; Fischler, Claude, *Alimentation, cuisine et identité: l'identification des aliments et l'identité du mangeur*, în vol. *Identité alimentaire et altérité culturelle*, Recherches et Travaux de l'Institut d'Ethnologie, Neuchâtel, 6, 1985, pp. 171-192; Flandrin, Jean-Louis, Montanari, Massimo, *Histoire de l'alimentation*, Fayard, Paris, 1996; Goody, James, *Cooking, Cuisine and Class. A Study in Comparative Sociology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982; Menell, Peter S., Murcott, Anne, Van Otterloo, Anneke H., *The Sociology of Food: Eating, Diet and Culture*, Sage Publications, London, 1992; Mintz, Steven, *Tasting Food, Tasting Freedom: Excursions in Eating and Culture*, Bacon Press, New York, 1996; Văduva, Ofelia, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Ed. Enciclopedică, București, 1996 etc.

fost investită aceasta într-o societate sau alta. Pornind de la o definiție general acceptată³, trecând prin ceea ce spuneau unii autori despre „sistemul culinar” al unei societăți⁴, bucătăria este văzută ca „*un vehicul al valorilor esențiale ale unei societăți*”, „*unul dintre fundamentele identității și alterității, afirmate simultan în operații de opoziție, de respingere, de interacțiune sau de împrumut*” [Bonte, Izard, 2007:121]. Este exact ceea ce am încercat să tratez în studiul de față: cum un asemenea studiu nu există la nivelul literaturii române de specialitate; cum hermeneutica aplicată unei atare teme ne poate apropia și mai mult (de) ontologia etosului mitofolcloric românesc, a vorbi (și) despre *bucătăria* și *bucatele* prezente în basmul fantastic românesc mi s-a părut firesc, ba chiar obligatoriu, întru surprinderea și definirea *prezenței* și *semnificației* jucate de acestea în spațiul epic-fantast al basmelor.

Rod al interacțiunii dintre sistemul tradițional și contextul său (social, ideologic, cultural) de reprezentare și/sau manifestare, *bucătăria* și *bucatele* basmului fantastic românesc aduc în prim plan, aproape mecanic aș spune!, *moștenirea reală* a unei anumite precepții și a anumitor atitudini vizând *alimentația* comunității tradiționale⁵. N-aș spune că este o atitudine pasivă de colportare culturală, dar, pe de altă parte, prezența, în destul de multe basme, a unor importante *cadre/scheme* cu referire specială la alimentele de preparat și consumat, ne oferă dimensiunea reală, palpabilă a unei atare realități culturale.

Dimensiunea socialului condiționează, și *gastronomic* (dacă pot spune așa!), traiectul eroului, epicul basmului pivotând, de foarte multe ori, eminentamente în jurul (rezolvării) acestei probleme. Cumva, mitanalizând antologiile clasice de basm românesc, mi-a părut obligatoriu de abordat aceste referințe gastronomice ale basmului românesc în primul rând după statutul social al eroului de basm. Avem o serie de mențiuni în care generatorul sau colportorul de basm aduce în discuție, pentru a sublinia profilul caracteriologic al eroului, pauperitatea acestuia, alimentele îngurgitate reflectând, ad unum omnes, statutul său social⁶. La polul opus, sunt destul

³ **Bucătăria** este înțeleasă, în general, ca „*un ansamblu de procese prin care produsele din mediul înconjurător (obținute prin vânătoare, pescuit, agricultură, creșterea animalelor, schimb sau comerț) sunt transformate în alimente asimilabile de către om*” [Bonte, P., Izard, M., op. cit., p. 120]...

⁴ Spre exemplu, în vol. II - *Du miel aux cendres*, p. 276) din *Mythologiques* (4 vol., 1964-1971), Plon, Paris, Cl. Lévi-Strauss spunea că, luat în totalitatea sa, precum și în fiecare dintre elementele sale componente, **sistemul culinar este semnificativ** și poate fi definit ca „*un limbaj în care fiecare societate își codează mesajele care îi permit să semniifice cel puțin o parte din ceea ce este ea*”...

⁵ Într-un basm al colecției Șt. Cacoveanu (*Bou bourel*), în fața tinerilor căsătoriți este pusă „*pogacea tradițională*”, pâine rituală care, în acest basm, îi va scăpa pe aceștia de *dracul*! În plus, pentru a sublinia această dimensiune ritualică acordată acestei *pogace*, într-o notă de subsol culegătorul spunea: „*În copilăria mea, pe la 1850, la nunți, înaintea mirelui și miresii, cari șădeau în fruntea mesii, să punea un colac frumos – să să fi pus pogace, nu-mi aduc aminte. Dar datinile după tânături și după vremi mai vechi sau mai nouă sunt diferite*”. [Vezi Boer, Demetriu, Stănescu Arădanul, Mircea Vasile, Cacoveanu, Ștefan, *Povești din Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 197]. Tot astfel, într-un basm al colecției D. Stănescu, unul dintre eroi manifestă „*o foame tătărească*” [Stănescu, Dumitru, *Sur-Vultur. Basme culese din gura poporului român* (Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de I. Datcu), Ed. Saeculum I.O., București, 2000, p. 107].

⁶ Ispirescu, Petre, *Legende sau Basmele românilor* (Ediție îngrijită de Aristuța Avramescu), vol. I-II, Ed. Cartea Românească, București, 1988, p. 552 (se mănâncă „*verdețuri fierte*”); Lenghel-Izanu, Petre,

de numeroase cazurile de basm în care avem mese (îndeosebi împărătești) încărcate „cu tot felul de mâncări și beuturi”⁷, uneori numărul acestora fiind impresionant:

[...] În ziua următoare purceseră soli la craii și împărații dimprejurul împărăției Ileenii, și-i chemară la nuntă. Și se făcu o nuntă strălucită ca aceea, de nu se mai pomenise așa ceva de când zidise Dumnezeu lumea. Numai în grădinile și curtea cea largă a palatului erau întinse două mii de mese de marmură albă. Trei zile și trei nopți muzicile nu mai conteniră. Mâncări peste mâncări, băuturi din cele mai prețioase, chiote și cântece, de părea că se ridică curțile în slava ceriului [Miron, 1967:176].

Mai mult: pentru a reliefa o serie de realități socioculturale, încă prezente la data la care au fost culese și tipărite unele culegeri de basme, avem câteva situații particulare ale dimensiunii sociale în care „se derulează” bucătăria și bucatele din basmul fantastic românesc, motiv pentru care mă voi opri asupra lor. Plasată sub auspiciile unei axiologii folclorice care nu ezită să taxeze anumite metehne comportamentale, foarte prezentă mai ales în basmele ardelenesti⁸, într-un basm din colecția D. Stăncescu (*Busuioc și Musuioc*), se face trimitere la un anumit fapt cultural: timpul anistoric în care „mânca țiganul mămliga cu unt de-și lîngea degetele pân-ăpuca cleștele” [Stăncescu, 1975:95]. Trăită și gândită, dimensiunea folclorică a unei asemenea mențiuni vorbește, în fapt, despre o realitate istorică, taxată ca atare, după cum spuneam (vezi nota 9). Tot un fapt folcloric moștenit (cultural) ne relevă, în legătură directă cu alimentația, un alt basm (*Copilul și puiul de bălaur*, din colecția Șt. Cacoveanu). Aici, în preambulul acestui basm, ne sunt prezentate/sugerate mutația

Poezii și povești populare din Maramureș (Ediție îngrijită de O. Păun, Prefață de M. Pop), Ed. Minerva, București, 1985, p. 657 (semn al sărăciei lucii, eroul basmului se hrănește doar cu „**pită uscată și cozi de ceapă**”); Micu Moldovan, Ion, *Povești populare din Transilvania, culese prin elevii școlilor din Blaj* (Ed. îngrijită de I. Cuceu și Maria Cucea, Prefață de Ov. Bârlea), Ed. Minerva, București, 1987, p. 154 (o fată de împărat cu stea în frunte, pentru a scăpa de incest, mânca în pădurea în care se refugiase „**frunză verde**”); Opreșan, Ionel, *Basme fantastice românești*, vol. I-XI, Ed. Vestala, București, 2005-2006 – I, p. 150 (gazdele mâncau **balegi uscate de vacă**, coapte în cuptor!); Păun, Octav, Angelescu, Silviu, *Basme, cântece bătrânești și doine*, Ed. Minerva, București, 1989, p. 9 (eroul, orbit de tatăl său, supraviețuiește în pădure mâncând „**rădăcini și frunze**”), 20-21 (eroina mănâncă „**frunze, rădăcini și muguri**”); Pop-Reteganul, Ion, *Povești ardelenesti. Basme, legende, snoave, tradiții și povestiri* (Ed. îngrijită și studiu introductiv de V. Netea), Ed. Minerva, București, 1986, p. 39 (un țigan cere nevastei să-i facă, drept merinde de drum și în lipsa altora, „**turte de cenușe**”); Sandu Timoc, Cristea, *Povești populare românești*, Ed. Minerva, București, 1988, p.194 (eroii, gata de plecare în aventură, „**și-au pregătit desagiul cu ceva merinde; ce merinde, niște rădăcini adunate de prin pădure**”); Stăncescu, D., op. cit., p. 72 (cineva mânca „**lături de bucate**”); Teodorescu, G. Dem., *Basme române* (Ed. îngrijită, prefață și rezumate în lb. franceză de Stanca Fotino), Ed. pentru Literatură, București, 1968, p. 156 (eroii mănâncă „**ierburi și rădăcini**”, care nu îi îndestulau niciodată) etc.

⁷ Boer et alii, op. cit., p. 99 („**mâncări și beuturi**”, nenumite).

⁸ Manifestând o lene congenitală, eroul unui basm din colecția I. Pop-Reteganul, op. cit., preferă să meargă, să îl descopere și să îl bată pe Dumnezeu pentru situația materială precară în care se afla [vezi basmul *Ganul țiganul*, îndeosebi pp. 38-39, 49], tot basmul derulându-se în jurul acestei axiologii...

și/sau actualizarea unor importante realități sociale din Transilvania secolului XIX⁹. Dar: adevărata dimensiunea socială a unui atare fapt ne este adâncită de o notă de subsol a culegătorului, prin forța de „sugestie istorică”, pasajul în cauză meritând citat în extenso:

Cunosc țânături în Ardeal, **unde e rușine a cumpăra lapte, că cine-i sărac și prăpădit, numai acela cumpără lapte. Deci, dacă n-are el vacă cu lapte, mai bine rabdă și nu mănâncă lapte, decât să se dejosască a cumpăra lapte.** Așa era cu 60-70 de ani înainte de asta¹⁰.

La polul opus, dar reflectând tot socialul, avem basme în care este căutat un anumit statut social care, prin prisma ospitalității gazdei, le-ar fi asigurat oaspeților o masă îmbelșugată:

[...] Văd ei o casă frumoasă în jurul căreia mai vedeau de-ale găzdușagului, șura ocolită de stoguri, grajduri mari în ușa cărora grămezile de gunoi erau cât stogurile de lângă șură de mari, semn că grajdurile nu erau goale; mai văd cosceiul cel mare de leți, prin care nu se vedea ziua pe nicăiri, decât numa cucuruz. -Aci e de noi, zise doftorul. – De bună seamă, îi răspunse procatărul. Toate seamănă a găzdușie, a stare bună împreună cu socoteală, adause solomonariul. Aici intrară. Stăpâna casei îi primi foarte bine ca pe niște călători foarte osteniți. Nu mult după aceea vine și gazda de la câmp. El încă se bucură de bieții drumari și spuse boresei să aducă cină pentru toți. Boreasa ascultă cu bucurie porunca și începu a aduce: **pe-un cârpător mămăliguță fierbinte de ieșeau abori din ea, iar la umbra ei puteai bate coasa cu voia cea bună, de mică ce era, într-un hârdău lapte de la Suroaia, Joiană, Marțolea și Vinereană; apoi pe-un blidișel de lemn un moșinoi de brânză de oaie și într-o tigaie ca de-o jumătate de mierță tocană de carne de berbeci îndoită cu ceapă.** După ce erau toate gledă pe masă, mai întâi fac trei cruci, zic un „Tatăl nostru” și dau ocol unei glăjuțe pline cu horincă de bucate, coala îndulcită cu miere de stup. [Pop-Reteganel, 1986:141.]

Cu o puternică sugestie spirituală și auxiliar dimensiunii sociale, este și *menu*-ul de care beneficiază unii eroi: născuți sub o zodie norocoasă sau, dimpotrivă, una nefavorabilă, aceștia mănâncă, alături de Norocul lor, bine sau rău¹¹. Foarte important de menționat este, în legătură cu acest status quo, faptul că, printr-o evidentă desacralizare, un astfel de destin (inițial) nefavorabil inițial poate fi schimbat¹².

⁹ „Au fost odată o muiere văduvă și săracă, care să bărănea cu furca și fusul, torcând în sat, și avea un copil pe care, ca muiere săracă, în toată dimineața îl trimitea cu ulița în sat să-i aducă lapte de un ban”. [Boer et alii, op. cit., p. 139].

¹⁰ *Ibidem*, nota 1 (cu sublinierile mele, C.C.).

¹¹ Spre exemplu, într-un basm (*Norocul*) al colecției Șt. Cacoveanu, un om lipsit de noroc mânca „**pită de tărăță cu ciormoiag, neagră și lobode și știr**”, în timp ce un altul, mai norocos, mânca „**pită albă, carne friptă și vin roșu**”! [Boer et alii, op. cit., p. 85-86].

¹² Vezi basmul *Doi frați*, basm în care fratele cel sărac, invitat la nunta ficei fratelui său bogat, primește de la acesta *un os*. Pe drumul de întoarcere către casă, *Sărăcia*, prefăcută într-o femeie foarte slabă, îi ia osul și îl sugă până intră în el. Fratele cel sărac îl îngroapă, schimbându-și astfel statutul social. [*Ibidem*, p. 215-216].

Memoria fertilă a bucatelor din basmul fantastic românesc: între funcțional și iluzia variațiunii

La fel de importantă, din perspectiva hranei de asigurat, este fundamentarea imagologică a unui anumit statut social. Spre exemplu, pentru a îndeplini o sarcină magică (ajutor pentru o naștere neobișnuită sau, dimpotrivă, pentru însărcinarea împărătesei sterile), câteva țigănci vrăjitoare cer drept răsplată „o strachină dă varză sau v-o bucată dă mămăliță”, „o puțină cu varză și-un porc gras”¹³. Mai mult: aproape dintr-o perspectivă structuralistă, generatorul și/sau colportorul de basm a introdus, în foarte multe basme, o anumită schemă de reprezentare (culturală) a unei realități sociale. Practic, sunt destul de numeroase cazurile în care un erou sărac, dar cu o karmă bună, este ajutat de o ființă conotată mitofolcloric și cu natură superioară să își transcedă condiția socio-materială. Cum vorbeam în altă parte [Cioancă, 2016:419-444] despre funcțiile date de mentalitarul tradițional românesc unor obiecte (magice), nu voi insista pe această temă aici și acum. Amintesc doar că, în acel studiu, la categoria *obiectelor magice benefice*, grupam și o serie de obiecte care îi asigurau eroului, totdeauna pe cale magică, hrană. Că este vorba de *un inel* [Boer 1975:141], *mărgeana de după măsca, o masă dăruită eroului de către Dumnezeu, o lădiță* [Pop-Retegănuș, 1986:4-5, 39-42, 56] sau *un corn de vacă năzdrăvană* [Ispirescu, 1988:441-442], mecanismul acestei gândiri folclorice aduce în prim plan adevărate menu-uri tradiționale, obiceiuri și proiecții culinare specifice. Astfel, nu pot să nu amintesc aici situația din basmul *Trei frați* (colecția P. Lenghel-Izanu), basm în care, după ce salvează de la moarte un *zmeu*, eroul este ajutat de fiul cel mic al zmeului să reușească în dezideratul său, un astfel de ajutor magic vizând tocmai îndestularea eroului flămând cu mâncăruri alese, nemaigustate vreodată¹⁴. Sau, în același registru, cazul unui erou care capătă, de la Dumnezeu!, o masă magică ce-i va oferi „*tot felul de mâncări, cu beuturi, cu țigări și cu câte de toate sunt pe-o masă domnească*”:

[...] După aceea prinse masa, care o pusese jos, o chiti bine pe pământ, se linse odată pe buze, apoi zise: Scumpă masă/de mătasă,/ia aminte/de te-ntinde/cu mâncări,/cu țigări/și cu vin/de-l pelin. Nici nu găta bine vorbele acestea, când masa începu a se așterne și a se umplea cu tot felul de mâncări, cu beuturi, cu

¹³ Păun, O., Angelescu, S., op. cit., p. 126, 137. Aceeași situație o avem la Oprișan, I., op. cit., I, p. 111, unde ritualul magic care facilitează nașterea unui copil aflat de 9 ani în pântecele împărătesei, este posibil pentru „o puțină cu varză și un sac dă mălai și-un porc gras”...

¹⁴ „[...] Sosind sara și Ion fiind oboist de drumul lung, se gândise; „ce bine ar fi de-aș avea un pat moale pă care să mă culc și ceva demâncare, că mi s-o ciuntat merindea și-s tare flămând!”. Și cum stătea pă marginea drumului începe să tragă o hore dă jale, cu fluierul pă care i l-o dat zmeul, încât și păsările stăteau în loc și-l ascultau. Îndată I se arătă corbul care îl întrebă: – Spune-mi ce dorești, ce să-ți aduc pă loc? – Vreau un pat moale să mă hodinesc, că-s tare trudit și ceva bun de cină, răspunse Ion. Corbul zice cătră el: – Închide ochii și ține-i așa zece minute! După zece minute când Ion o deschis ochii, vede înaintea lui un pat nou-nouț, cu perne moi și cergă aleasă. Lângă pat era o masă rotilată, **pă care să aflau tot felul de mâncări și băuturi scumpe: friptură de găină, cârnați fripți, horincă, vin scump și pită albă de grâu. Mai era și un blid cu pantive și alte prăjituri care să văd numai la mesele domnilor... Din toate o mâncat și-o băut, hrănindu-se bine, cum n-o fost niciodată în viața lui**”. [Lenghel-Izanu, P., op. cit., p. 659; sublinierile îmi aparțin, C.C.]

țâgări și cu câte de toate sunt pe-o masă domnească. Era zupă grasă cu stele, care parcă sclipeau, era curechi cu clisă și sângereti, era carne friptă de purcel, erau plăcinte, erau...multe. Apoi era vin, de cel roșu pelin, de care beau numai domniile cei mari, mai erau ce-i este de tare folos omului săturat, adecă țâgări. Dar să știți dumeavoastră de cari?! Vai Doamne! erau de cele cu pai, de care fumează numai domniile și numai acei domni, care au pungă mare și plină! De acestea de toate erau pe masa lui Ganul țiganul. Când le văzu acestea toate țiganul, nu credea ochilor, el nădăjduse c-acea masă tainică-i va da cel mult balmoș, nu și de cele mâncări, pe care nici nu le cunoștea, fiindcă nici nu mai văzuse asemenea. Se puse deci la mâncare și cum fu lipit de foame, dar mai ales de dragul mâncărilor, se sătură de se făcu burduf. Mai mănca, mai beu vin, mai mănca iar, mai bău iar vin, apoi aprinse țâgarea, o fumă până la capăt, iar capătul țâgării, după datina strămoșească a țiganilor, îl aruncă-n gură, punându-l pe o măsea. După ce se sătură bine, țiganul zice către masă: Ian adună/masă bună,/bucături/și sfărămituri/laolaltă/pân` de-altădată. După ce zise aceste vorbe, așa se ascuseră toate bucatele rămase pe masă, ca și când n-ar fi fost nimic niciodată. Apoi luă masa în spate și haid` la drum către casă. [Pop-Reteganul, 1986:40-41]

De altfel, chiar fără a fi numite în mod explicit¹⁵, astfel de mâncăruri obținute pe cale magică sunt prezente în majoritatea antologiilor¹⁶, subliniind, o dată în plus, importanța imagologică (și) a acestui aspect în realitatea folcloric-ontologică a basmului¹⁷. O realitate folclorică care este fundamentată, la nivel terminologic, și de prezența, în numeroase basme, a unor expresii, „specialiști” și/sau locuri specializate de preparat bucatele/de mâncat. Astfel, pe lângă expresii construite izomorfic și care vin să reliefeze caracterul inițiativ al unor locuri/etape obligatorii de parcurs de către eroul de basm¹⁸, avem locuri specializate (= *făgădău*,

¹⁵ Doar într-un basm al colecției C. Sandu Timoc (*Poveste de un moș cu o buturoașă*), mâncărurile cerute de proprietarul obiectului magic (= o *măciubiță*) sunt numite: „o cinie de pește și o mămălișă caldă”, „o turtă de pâine caldă, eria caldă, ieșia abori din ea” [Sandu Timoc, C., op. cit., p. 156]...

¹⁶ Cel mai adesea, mâncăruri căpătate pe cale magică sunt expediate prin sintagma „*mâncăruri și băuturi alese*”: Boer et alii, op. cit., p. 172; Hașdeu, Bogdan Petriceicu, *Literatură populară. Basme populare românești* (Ediție îngrijită de Lia Stoica Vasilescu, Prefață de Ov. Bârlea), Ed. Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 2000, p. 238; Marian, Simeon Florea, *Basme populare românești* (Ed. îngrijită și prefață P. Leu), Ed. Minerva, București, 1986, p. 99, 114,164; Micu Moldovan, I., op. cit., p. 125; Păun, O., Angelescu, S., op. cit., p. 118; Pop-Reteganul, op. cit., p. 5, 55; Teodorescu, G. Dem., op. cit., p. 90, 92 etc.

¹⁷ Pentru a reliefa amprenta **verosimilității imagologice**, în cele mai multe cazuri autorul anonim de basm s-a folosit de mâncăruri banale, la îndemâna oricui, pentru a rezolva problema structurală a **infertilității**. Astfel, este obligatorie menționarea unor **mâncăruri** (descoperite întâmplător sau date celor în nevoie de oameni specializați) **care, îngurgitate, au efect procreativ**: o babă rămâne însărcinată mâncând „*perje din pădure*” [Boer et alii, op. cit., p. 279], o alta mâncând, din curiozitate, „*o floare galbenă*” [Bilțiu, P., op. cit., p. 477], o împărăteasă mâncând un **măr** [Ispirescu, P., op. cit., I, p. 148], „*un pește galben*” [Furtună, Dumitru, *Izvodiri din bătrâni. Basme, legende, snoave, cântice bătrânești și plugușoare din Moldova*, Ed. Minerva, București, 1973, p. 91], o alta „**un pește foarte frumos**” [Pop-Reteganul, I., op. cit., p. 165] etc.

¹⁸ Într-un basm din colecția I. Micu Moldovan (*Fata cu fîntă sau cu stea de aur în frunte*), se vorbește de o „**sălbăticie bună de mâncat**” [Micu Moldovan, op. cit., p. 158]...

crâșmă, restaurant [Oprișan, 2005-2006:I, 37]) în care se mănâncă bine¹⁹, ba chiar foarte bine²⁰, după cum sunt destul de numeroase și menționările de oameni specializați, prezenți la curtea unor boieri sau împărați (*stolnic* [Marian, 1986:149], *socăciță* [Micu Moldovan, 1987:84, 132]). În plus, definițiile pentru cunoașterea și/sau înțelegerea *realului obiectiv* sau *imaginat* de creatorul anonim de basm, mi se pare alegoria sub care este prezentată „masa de final” a unui basm:

[...] După ce a descoperit adevărul, a pedepsit aspru pre acest om blăstămat. I-a luat casele și toată cealaltă avere ce să ținea de ele. A chemat pre bărbatul ei cel zdrențaros la veșminte și i-a spus că iel e muierea lui cea țapată pre râu. Au făcut un ospăț mare a doua oară; **au ucis niște scaune, / au tăiat niște lăviți / și niște mese de fag**. Eu încă am fost pe acolo și-am căpătat niște oase cu carne [Micu Moldovan, 1987:93].

Matrice inițiativă și stilistică deopotrivă, *vânătoarea* (implicit, și hrănitul din ea), este omniprezentă la nivelul basmului fantastic românesc. Văzută ca o soluție de compromis (= prezență temporară, necesară inițierii pe traiectul eroic dinspre casă spre dezideratul de împlinit), prezența sau stabilirea eroului într-un spațiu necunoscut, necentrat precum pădurea [Cioancă, 2014:29-36], aduce în prim plan actul inițiativ al vânătorii [Hulubaș, 2009:597-613], basmele oferindu-ne o serie de bucate specifice acestui mediu și acestei activități:

[...] Și mergând el prin pădurea aceea prin care s-a pornit, când însăta bea apă de prin izvoare și păraie, iar când îl ajungea foamea se hrănea cu vânătoarea. Săgeta, adică, fel de fel sălbăticiuni, precum: cerbi, căprioare, capre și țapi sălbateci, grauri, păturnichi, mai pe scurt tot ce-i ieșea înainte și ce era bun de mâncat. [Marian, 1986:177]

În pădure, eroii se hrănesc îndeosebi cu „*carne, ce-o fost vânat-o în pădure*” [Pop-Reteganul, 1986:173], în alte basme acest vânat și modul de preparare fiind numit: *iepuri friptă*²¹, *căprioară la cazan* [Marian, 1986:22], *cerb și capră sălbatecă* [Marian, 1986:183], *capră sălbatecă friptă pe țigla* [Marian, 1986:289], *juvete fript pe cărbuni* [Sandu Timoc, 1988:149], dar și *poame, ciuperci și bureți* [Sandu Timoc, 1988:161]. Repet: vânătoarea și hrănirea eroului din această activitate au, de cele mai multe ori, caracter temporar, constituindu-se într-o obligatorie etapă inițiativă.

¹⁹ „[...] Moșul acela o fost Dumnezeu. Dunca acum luându-și rămas bun de la moșul cel bătrân merse și **se băgă în făgădău**. După ce Dunca Viteazul **s-a băgat în făgădău și a mâncat bine**, a cerut o vadră de vin”. [Hasdeu, B.P., op. cit., p. 9]...

²⁰ Într-un basm al colecției I. Pop-Reteganul, bucatele aduse de **crâșmăriță** eroului sunt alese, încât ar fi fost demne până și pentru un împărat! („[...] într-un târziu măsariul Ioaneș poștește **mâncare și băutură tot în ales**. Crâșmăreasa, voioasă, că o să se încarce de parale de la Ioaneș, începu **a-i aduce tot fripturi și plăcinte și vin roșu, de și un împărat s-ar fi îndestuluit**”). [Pop-Reteganul, I., op. cit., p.149].

²¹ Boer et alii, op. cit., p. 168; Pop-Reteganul, I., op. cit., p. 85-86; „*iepure fript în tîpsie*” – Sandu Timoc, C., op. cit., p.45.

Dovadă: succesiunea aproape „barocă” a probele inițiatice la care este supus eroul în pădure, dar și hrana cu care este nevoit să reziste într-un astfel de mediu ostil²². Uneori, tocmai pentru a sublinia dimensiunea etnologică a unui *dincolo* situat în afara spațiului cotidian-cunoscut eroului, în pădure acesta este confruntat cu situații/personaje cu substrat/atribute mitofolcloric(e): așa aminti aici basmul *Ginerele împăratului Roșu* (colecția S. Fl. Marian), basm în care eroul primește de la doisprezece zmei care stăteau în pădure și fierbeau într-o căldare „*carne de Zin*”, o asemenea bucată de carne, „*că poate vei fi flămând*” [Marian, 1986:54, 56]; ori basmul *Fata surată cu Mama Pădurii* (colecția B. P. Hasdeu), basm în care o fată, găzduită fiind de Muma Pădurii, este servită la masă cu „*șfertură*” [Hașdeu, 2000:8]. Tot în traiecul epic al episoadelor de inițiere, sunt cuprinse, în multe basme, probe precum ●îngurgitarea unor mari cantități de mâncare (*12 boi fripți și 12 butoaie de vin* [Marian, 1986:6, 9]; *9 boi grași, 9 cuptoare de pâine și 9 butii de vin* [Păun, Angelescu, 1989:5]); ●îngurgitarea unor mâncăruri otrăvite²³; ●îngurgitarea unor alimente care să certifice gradul de rudenie²⁴; ●mesele date sau luate în compania unor ființe cu natură superioară eroului²⁵. Constituentă dinamică a etosului folcloric care *trebuie să obiectivizeze* și deopotrivă *să restaureze* o axiologie tradițională, este o altă probă inițiativă prin care trec unii eroi de basm: ●metamorfozarea (parțială sau totală) în animale, ca urmare a îngurgitării unor fructe. Pierzând, prin mijloace diverse, obiectele magice căpătate în urma unor probe (inițiatice), unii eroi ajung într-o pădure unde, înfometăți, mănâncă anumite fructe (smochine, mere, struguri etc.), fiind metamorfozați în animale. Mâncând alte fructe (roșcove, struguri, pere etc.), redevin oameni.²⁶

²² „[...] De voie, de nevoie, băiatul se făcuse vânător de păsări. C-un ac și cu păr din cosițele lungi ale sor-sei, își făcuse singur un arc și niște lațuri, cu care prindea vrăbii, țintari, grauri, cintețoi și alte zburătoare”. [Teodorescu, G. Dem., op. cit., p. 156-157].

²³ Spre exemplu: „Pâine mândră curată, cum e de la Dumnezeu lăsată, zamă cu venin”, plus „șipuri cu vin și rachiu”, ulterior, fiindu-i dejucat planul de către eroul năzdrăvan, zmeul aducându-le „pâine otrăvită, zamă curată”, mâncare otrăvită, de către mama eroiloc, „cu untură de zmeu”, fostul ei ibovnic [Marian, S. Fl., op. cit., p. 141-143, 270-271]...

²⁴ **Turtiță coaptă în lapte matern:** „[...] – Mamă, fă-mi o turtiță coaptă în lapte de-a dumneata, că eu mă voi duce după dânsii și lasă dacă nu-i voi aduce! [...] – Bună vreme! zise Chiparușiu către soră-sa. – Mulțumim dumneata, voinice! da de unde îți ești dumneata fratele meu? că eu am avut numa un frate și pe acela l-a omorât bărbatul meu și pe tine, numai păcatele tale te-au adus aici! – Nu avea frică, scumpă soră! – Nu-mi iești frate! zise nevasta cea frumoasă. – **De ce nu crezi că ți-s frate, zise Chiparușiu, apoi ia și gustă din turtița aceasta și atunci vei vedea că ți-s frate!** Atunci îi dete turtița să guste dintr-însa și cum a gustat, îndată a cunoscut că-i frate”. [Ibidem, p. 9-10].

²⁵ **Strigoaică:** Micu Moldovan, I., op. cit., p. 117 (eroul este silit de *strigoaică* să mănânce „*ce frigeau ele pre jar și fierbeau într-un ceaon mare – șerpi, broaște, șopârle, năpârce, solomâsre și alte gădiganii*”); **Omu Pământului:** Opreșan, I., op. cit., I, p. 49 („*S-a dus la Omu Pământului și-a stat trii zăli cu el și-acolo a mâncat, a băut, a bănt și îi acolo... ce-a mâncat și îi*”); **Zână:** Păun, O., Angelescu, S., op. cit., p. 152 („*o bucată de mămăliță și o cană cu apă*”) etc.

²⁶ Boer et alii, op. cit., p. 90 (*struguri albi* vs. *struguri negri*); Ispirescu, P., op. cit., pp. 263-264 (*smochine* vs. *roșcove*); Pop-Reteganul, I., op. cit., p. 89 (*mere roșii ca focul* vs. *pere*); Robea, Mihail M., *Folclor din Oltenia și Muntenia (IX). Basme populare românești*, Ed. Minerva, București, 1986, p. 640-641 (*mere* vs. *pere*) etc.

Legate tot de registrul alimentației tradiționale, sunt și situațiile de basm care fac o adevărată joncțiune între sacru și profan, afect și intelect, cotidian și escatologic. Am vorbit într-un alt studiu²⁷ despre dimensiunea sacramentală și intenția simbolizantă a antropofagiei manifestate de tandemul divin *Dumnezeu – Sântul Petre* în periplul lor pe pământ. Găzduiți fiind de un cuplu de oameni săraci, aceștia cer de mâncare „*ce au mai drag în casă*” gazdele: invariabil, pruncul recent născut. Fără ezitare, tocmai pentru a reliefa ceea ce numeam în sus-citatul studiu „*trupul moral*” al gazdelor, acest copil abia născut este pus în cuptor. Simpla găzduire a unei ființe superioare, divine, aduce în viața efemerelor gazde, profunde și structurale schimbări, deturnând inexorabil și discursul epic, valorizând și/sau resemnificând basmul în cauză. De aceea, nu pot să nu citez, dintr-un basm intitulat sugestiv *Masa meselor* (colecția L. Morariu), pasajul care reliefează, din perspectiva fenomenologiei trupului, *transcendența carnalității* eminamente umane, evidențiată, în finalul basmului, de posibilitatea depășirii *limitelor* acesteia, evident doar cu ajutorul divinității-oaspete:

[...] Atunci, omul numai a oftat: -Doamne, facă-se voia ta! Aruncă copilul în jăratul cuptorului și astupă repede borta. La o vreme, străinul zice: – A fi destul! Scoate-l afară! Când dau la o parte lepedea de pe gura cuptorului – minune! Copilul lor se joacă de-a mai mare dragul între niște flori roșii ca focul... Se uită ei unul la altul... Străinul nicăiri! Și numai un glas se aude zicând: – **Iar când s-a plini vremea și-a fi să veniți la masa mea, veți vedea sațul cel fără măsură al mesei voastre!** Atunci om și muiere s-au umplut de cutremur, cindură au priceput cine le-a fost oaspele... [Morariu, 1983:73]

La polul opus, tocmai pentru a sublinia comportamentul inadecvat al unui om bogat care nu dăduse, în viață fiind, niciunui sărac ceva de mâncare, avem un basm (în colecția I. Opreșan, *Ionel și pâinea fermecată*), în care pedeapsa escatologică a acestui bogat este să fie mereu flămând, la o masă plină cu toate bunătățile fiind!²⁸ Ca o premisă etiologică a unei „etnosofii a bucatelor”, avem unele basme în care este subliniat fie rolul unui element de bază în prepararea alimentelor (*sarea*)²⁹, fie este devoalată/desacralizată una dintre cele mai importante manifestări spiritual-tradiționale: pomana făcută „*nu cu toată inima*”:

²⁷ Cioancă, Costel, *The Intimacy symbols in the Romanian fairytales: Theoxenia*, în *Myth, Symbol and Ritual: Elucidatory Paths to Fantastic Unreality* (vol. dedicat *International Conference on Mythology and Folklore*, 1st edition, 8-9 March, Bucharest, Romania), Cambridge Scholars Publishing, 2017, în curs de apariție.

²⁸ „[...] Mai merg, mai merg, **ajung la unu c-o masă mari, întinsă, masă plină cu di toate și omu sta și striga: – Of, Doamni, mi-i foami! Of, Doamni, mi-i foami!** Zici: – Di ce strigă dacă i-i masă plină? – Ei, las', cîn` ne-om întoarci înapoi ț-o-i spuni! [...] Ionel ie inelu și s-ntoarci la moșu și s-ntoarci cu moșu-napoi. Ajung la omu cu masa mari și cari striga că i-i foami. Zici: – Di ci strigă asta că i-i foami? – Ce: – **Ăsta era bogat și când ceré cineva di mâncare, spuné ci n-ari. Ș-acuma, uită, i-i masa plină, da` lui i-i foami!**” [Opreșan, I., op. cit., I, p. 155].

²⁹ Vezi basmul *Sarea în bucate*, în Ispirescu, P., op. cit., I, p. 557-564.

[...] Și diavolul se-ntorcea numai într-un călcâi, alergând în sus și în jos, și pregăti o masă împărătească. După ce pofti pe cioban, și acesta se puse la masă, începu a aduce fel și fel de bucate. Nu știa bietul cioban din care să ia mai întâi, căci mirosul bucatelor îl lua de nas. [...] – Așa o fi; ia mai spune-mi mie, ce drăcie mai este și asta ce văd la voi? Masa voastră e încărcată ca la domni și împărați; poame și bucate de voie; nu văz însă holde deloc; iară pomii, ce bruma zăresc pe aici, par a fi uscați; nici tu frunză, nici tu muguri; numai niște crăci parc-ar fi părjolate. – Nici n-avem noi trebuia de-alde de-astea. Și dacă vezi tu la noi atâta belșug, el ne vine așa mură-n gură, cum îi ziceți voi. Mai toate pomenile ce le faceți voi pentru sufletul răposaiilor, ne vin nouă; căci cei ce fac, nu le fac cu toată inima. Ei de trufie le fac. Cu un gând dă, și cu zece le hulesc. Și apoi tu știi că fudulia este partea noastră, și cei stăpâniți de fudulie ai noștri sunt.³⁰

În fine, ca o reflexie a unei atitudini comportamentale adecvate, cineva va mânca de post: „*fîndcă era într-o miercuri, mîncă niște castraveți acri*” [Pop-Reteganul, 1986:74].

Iluzie organoleptică versus adevăr modest: câteva concluzii

Altfel, bucatele mâncate de eroii basmului fantastic românesc sunt bucate tradiționale, prezente și în gastronomia cotidianului. Astfel, avem basme în care eroii mănâncă *mămăligă* și beau *vin* [Morariu, 1983:6, 16]; *ouă fierte, lapte* [Boer, 1975:210, 215]; *pâine și miere, pâine și vin, curechi cu iepure* [Marian, 1986:36, 129, 339-340]; *pâine neagră și rachiu, slănină și pâine* [Chivu, 1988:66-67, 68]; *o găină friptă, pâine și un litru de vin, mălai și nește oo, cartofi și caș, plăcintă cu brânză și dovleac, miel fiert* [Păun, Angelescu, 1989:5, 173, 194, 232, 246]; *mămăligă, brânză, slănină* [Bilțiu, 1990:493]; *fărină, brânză, lapte acru, o legătură mare de căpsune, mămăligă cu lapte cald* [Pop-Reteganul, 1986:45, 92]; *mămăligă rece de trei zile cu mujdei* [Micu Moldovan, 1987:135]; *bureți, purcei fripți, prăjiture, cafele, supe, mămăligă cu zamă de linte, mămăligă cu ceapă* [Sandu Timoc, 1988:88, 97, 152, 179] etc. Congruente acestei realități folclorice, până și personajele (semi)divine cu care eroii intră în contact au parte tot de o hrană cotidiană: invitați la o stână, *Dumnezeu și Sf. Petre mănâncă lapte și carne de mile* [Pop-Reteganul, 1986:125], „*de-ale stăner*”³¹, o zână mănâncă „*o farfurie de ciorbă*” [Oprîșan, 2005-2006:79], într-un alt basm *Dumnezeu*, găzduit fiind în casa unui om sărac, pur și simplu „*râmnind la o ciorbiță dă pește cu mămăligă*”! [Oprîșan, 2005-2006:62]

Iată, praxis-ul gastronomic al basmului fantastic românesc postulează câteva specificități etnologice care se cer punctate, acestea reprezentând și valorizând sistemul cultural din care fac parte.

³⁰ Într-un basm al colecției P. Ispirescu (*Un diavol ca nealți*), este devoală tocmai această inoportună postură umană a pomenii făcute „*nu cu toată inima*”, taxată ca atare de imaginarul tradițional la nivel escatologic... [Ibidem, p. 482].

³¹ „[...] – *D-apoi să vă aduc ceva să îmbucați, că poate veți fi slămânzi, umblând atâta cale, zise Busuioc. – N-ai face rău, că zău, suntem cam slămânzi, zise tot moșneagul mai tânăr. Cât ai bate-n palme, masa fu întinsă și încărcată cu toate bunătățile de care se găseau la stâna lui Busuioc: mămăliguță caldă, brânză proaspătă de oaie, urdă dulce, caș moale și tot ce avea el mai bun. Și mâncară moșnegii, mâncară binișor, că aproape svântară tot ce puseseră Busuioc pe masă*”. [Ugliș-Delapeceica, P., *Poezii și basme populare din Crișana și Banat*. (Prefață de Ov. Bârlea), Ed. Pentru Literatură, București, 1968, p. 164-165].

În primul rând, registrul gastronomic prezent în basmul fantastic românesc este unul destul de variat, fiind acoperite, la nivelul etosului folcloric, multe nuanțe ale raportului om – sistem cultural. Este de remarcat faptul că uzanțele cultural-sociale (tradiționale) au stabilit, și la nivelul acestui subiect, anumite „*ierarhii de importanțe*”³², rareori având de-a face cu *preferințe* și/sau *alegeri*. Radiografiind, pe orizontală și pe verticală, exemplele aduse în discuție de-a lungul acestor rânduri, pot spune fără ezitare că majoritatea mâncărilor prezente în basmul fantastic românesc vin din tradiția și practica vieții (sociale și culturale) cotidian-tradiționale. Astfel, avem ● *mâncăruri „rezervate” unor anumite pături sociale*, avem ● *mâncăruri specifice unui anumit traiect inițiativ* (= auto-exil în pădure, vânătoare etc.), ● *mâncăruri definitorii pentru ipostazierea/reprezentarea unei alte lumi*, alta decât cea cotidiană eroului, creatorului sau colportorului de basm (= *sărăcie* vs. *îmbogățire*; *lumea de aici* vs. *lumea de dincolo* etc.).

În al doilea rând și fără a se constitui într-un tradițional „cod axiologic”, sunt de relevat *calitatea și semnificația* evenimentelor care au ca pandant *nevoia de hrană (altfel)*. De la mențiuni generale („*ceva de luat în buză*”³³), la *antropofagia ritualică* manifestată de divinități canonice precum Dumnezeu și Sfântul Petre [Șerb, 1967:I., 195], structura antropologică a imaginarului tradițional este relevantă pentru tipul de gândire mitică din aceste basme. Sunt, orice s-ar spune, destul de rare „sugestiile” pur culturale ale acestui registru gastronomic tradițional. Exemplele decelate în antologiile citate îmi permit a afirma că, în proporție covârșitoare, toate *bucatele* prezente în basmul fantastic românesc, fie ele banale alimente cotidiene sau mâncăruri rare, au un singur rol: susținerea discursului simbolizant al basmului povestit și/sau ascultat.

În al treilea rând, este de amintit caracterul primitiv al gastronomiei practicate în aceste basme. Cum *fames est optimus coquus*, alimentele preparate și/sau mâncate de eroii basmelor românești sunt alimente cotidiene (*mămăligă, mujdei de usturoi, fierturi de verdețuri, curechi cu clisă* etc.), care *nu presupun ample cunoștințe de gastronomie*. Iar când avem menționate „*mâncăruri alese*”, care presupun tehnici și cunoștințe gastronomice de aplicat, acestea fie sunt realizate pe cale magică, fie nu

³² Pentru raportul *om – sistem cultural* și pentru atitudinea axiologică manifestată, la nivelul etosului folcloric, de mentalitarul tradițional, a se vedea Roșca, Dumitru D., *Existența tragică*, Ed. Științifică, București, 1968, p. 168 și următ.

³³ „[...] *Biata văduvă se pocăja și ea destul și să întreba ca ce să facă, încotro să apuce? Să știți însă, dragii mei, că Dumnezeu nu uită niciodată pe oamerii năcăjiți, dacă aceștia-s cu credință cătră el. Sărmana văduvă, cum sta așa dusă pe gânduri, se trezi cam pe la cira bură că intră în casă-i doi oameri și să rugară să-i lase peste noapte să se hodirească acolo, încredințând-o că-s oameri de omerie și vir din mare depărtare, și așa mai încolo, piră-n urmă îi primi în casă bucuros. Și-apoi știți voi cumu-i datina noastră, a moșilor, dacă-ți vire cineva strein la casă, să-l omirești cum să cuvine. Deși văduva era sărac-friptă, totuși, făcu ce focarea ei făcu și dede streinilor și ceva de luat în buză*”. [Șerb, Ilie, *Basme populare românești*, Ed. îngrijită de I. Șerb, prefață de V. Ene, vol. I-II, Ed. Pentru Literatură, București, 1967, I., p. 195].

sunt menționate. Din păcate, din această perspectivă, spre deosebire de alte produse epice tradiționale³⁴, basmele fantastice nu ne oferă foarte multe informații.

Nu în ultimul rând, trebuie să subliniez dinamica imagologică a acestui subiect. Mă refer aici în mod explicit la *perpetua încercare de contemporaneizare a discursului epic*: sunt destule situațiile de basm în care eroii iau masa la restaurant [Oprîșan, 2005-2006:37], *fumează o țigară după masă* [Văduva, 1997:42; Pop-Reteganul, 1986:41] sau *beau cafea* [Oprîșan, 2005-2006:31; Sandu Timoc, 1988:97], uneori chiar într-o *cafenea* [Sandu Timoc, 1988:79]! Sigur, nu sunt foarte multe exemple de acest fel, dar sunt prezente și trebuie luate în considerare. Chiar dacă nu schimbă (totalmente) paradigma etosului folcloric, prezența lor reflectă *disponibilitatea* mentalitarului tradițional de a se racorda/adapta la noile realități sociale care, aduse în planul acesta, al epicului fantast, devin realități cultural-tradiționale. Conferind basmului (ca specie epică), și astfel, șansa unei noi existențe, într-un sistem cultural în continuă schimbare.

BIBLIOGRAFIE

- Bilțiu, Pamfil, 1990. *Poezii și povești populare din Țara Lăpușului*, Ed. Meridiane, București
- Boer, Demetriu, Stănescu Arădanul, Mircea Vasile, Căcoveanu, Ștefan, 1975. *Povești din Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
- Bonte, Pierre, Izard, Michel (ed.), 2007. *Dicționar de etnologie și antropologie* (Trad. de Smaranda Vultur, R. Răutu – coordonatori), Ed. Polirom, Iași
- Chang, Kwang Chih (ed.), 1977. *Food in Chinese Culture. Anthropological and Historical Perspectives*, Yale University Press, London
- Chivu, Iulian, 1988. *Basmul cu Soarele și Luna. Din basmele Timpului și Spațiului* (Antologie, prefață și bibliografie de I. Chivu), Ed. Minerva, București
- Gioancă, Costel, 2014. *Drumul către reușită. O (scurtă) perspectivă asupra pădurii din basmul fantastic românesc*, în *Meridian critic* (Analele Universității Ștefan cel Mare, Suceava, Seria Philologie. B. Literatură), XIX, nr. 2/2014, Suceava, p. 29-36
- Gioancă, Costel, 2016. *Hermeneutica obiectelor magice din basmul fantastic românesc*, în *Danubius*, XXXIV, Galați, p. 419-444
- Gioancă, Costel, 2017. *The Intimacy symbols in the Romanian fairytale: Theoxenia*, în *Myth, Symbol and Ritual: Elucidatory Paths to Fantastic Unreality* (vol. dedicat *International Conference on Mythology and Folklore*, 1st edition, 8-9 March, Bucharest, Romania), Cambridge Scholars Publishing, în curs de apariție
- Fischler, Claude, 1985. *Alimentation, cuisine et identité: l'identification des aliments et l'identité du mangeur*, în vol. *Identité alimentaire et altérité culturelle*, Recherches et Travaux de l'Institut d'Ethnologie, Neuchâtel, 6, pp. 171-192
- Flandrin, Jean-Louis, Montanari, Massimo, 1996. *Histoire de l'alimentation*, Fayard, Paris
- Furtună, Dumitru, 1973. *Izvodiri din bătrâni. Basme, legende, snoave, cântice bătrânești și plugușoare din Moldova*, Ed. Minerva, București
- Goody, James, 1982. *Cooking, Cuisine and Class. A Study in Comparative Sociology*, Cambridge University Press, Cambridge

³⁴ Vezi Văduva, Ofelia, op. cit.; Idem, *Magia darului*, Ed. Enciclopedică, București, 1997, p. 160 și urmât., unde autoarea ne oferă termeni gastronomici legați mai ales de contextul ceremonial sau ritualic (*cinste, ospăț, pomană, praznic, stolnic* etc.).

- Hașdeu, Bogdan Petriceicu, 2000. *Literatură populară. Basme populare românești* (Ediție îngrijită de Lia Stoica Vasilescu, Prefață de Ov. Bârlea), Ed. Grai și Suflet – Cultura Națională, București
- Hulubaș, Adina, 2009. *Inițierea. Definiri europene și tipare folclorice românești*, în vol. *Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etnofolclorică românească și contextual european* (ed.- Botoșineanu, Luminița, Dănilă, Elena, Holban, Cecilia, Ichim, Ofelia), Ed. Alfa, Iași, p. 597-613
- Ispirescu, Petre, 1988. *Legende sau Basmele românilor* (Ediție îngrijită de Aristița Avramescu), vol. I-II, Ed. Cartea Românească, București
- Lenghel-Izanu, Petre, 1985. *Poezii și povești populare din Maramureș* (Ediție îngrijită de O. Păun, Prefață de M. Pop), Ed. Minerva, București
- Lévi-Strauss, Cl., 1964-1971. *Du miel aux cendres*, p. 276) din *Mythologiques*, vol. II, Plon, Paris
- Marian, Simeon Florea, 1986. *Basme populare românești* (Ed. îngrijită și prefață P. Leu), Ed. Minerva, București
- Menell, Peter S., Murcott, Anne, Van Otterloo, Anneke H., 1992. *The Sociology of Food: Eating, Diet and Culture*, Sage Publications, London
- Micu Moldovan, Ion, 1987. *Povești populare din Transilvania, culese prin elevii școlilor din Blaj* (Ed. îngrijită de I. Cuceu și Maria Cucea, Prefață de Ov. Bârlea), Ed. Minerva, București
- Mintz, Steven, 1996. *Tasting Food, Tasting Freedom: Excursions in Eating and Culture*, Bacon Press, New York
- Morariu, Leca, 1983. *De la noi. Povești, poezii și cimituri populare* (Ed. îngrijită și prefață de P. Rezuș), Ed. Minerva, București
- Oprîșan, Ionel, 2005-2006. *Basme fantastice românești*, vol. I, Ed. Vestala, București
- Păun, Octav, Angelescu, Silviu, 1989. *Basme, cântece bătrânești și doine*, Ed. Minerva, București
- Pop-Reteganul, Ion, 1986. *Povești ardelenesti. Basme, legende, snoave, tradiții și povestiri* (Ed. îngrijită și studiu introductiv de V. Netea), Ed. Minerva, București
- Robea, Mihail M., 1986. *Folclor din Oltenia și Muntenia (IX). Basme populare românești*, Ed. Minerva, București
- Roșca, Dumitru D., 1968. *Existența tragică*, Ed. Științifică, București
- Sandu Timoc, Cristea, 1988. *Povești populare românești*, Ed. Minerva, București
- Stăncescu, Dumitru, 2000. *Sur-Vultur. Basme culese din gura poporului român* (Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de I. Datcu), Ed. Saeculum I.O., București
- Șerb, Ilie, 1967. *Basme populare românești*, Ed. îngrijită de I. Șerb, prefață de V. Ene, vol. I-II, Ed. Pentru Literatură, București
- Teodorescu, G. Dem., 1968. *Basme române* (Ed. îngrijită, prefață și rezumate în lb. franceză de Stanca Fotino), Ed. pentru Literatură, București
- Ugliș-Delapetica, P., 1968. *Poezii și basme populare din Crișana și Banat* (Prefață de Ov. Bârlea), Ed. Pentru Literatură, București
- Văduva, Ofelia, 1996. *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, Ed. Enciclopedică, București
- Văduva, Ofelia, 1997. *Magia darului*, Ed. Enciclopedică, București